

УДК 37.042.2+37.042.2+37.015.3 (045)

ЛАРИСА ЗДАНЕВИЧ,

*доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)*

LARYSA ZDANEVYCH,

*doctor of pedagogical sciences, professor
(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)*

orcid.org/0000-0001-8387-2143;

КАТЕРИНА КРУТІЙ,

*доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Тернопіль, Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка)*

KATERINA KRUTII,

*doctor of pedagogical sciences, professor
(Ukraine, Ternopil, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University);*

orcid.org/0000-0001-5001-2331

Характеристика причин та аналіз чинників, що впливають на психічне і психологічне здоров'я дитини

Characteristics of Causes and Analysis of Factors Affecting Mental and Psychological Health of a Child

У статті розкрито актуальна проблема щодо визначення рівня психічного та психологічного здоров'я дошкільників і школярів. Зазначено, що сьогодні ще продовжують залишатися поза увагою і позитивним втручання діти, чий стан можна схарактеризувати як граничний щодо норми і кваліфікувати як «психічно не хворі, але психологічно вже не здорові». Зауважено, що традиційний психіатричний сервіс передбачає роботу тільки з контингентом, що має фіксований медичний «статус» – діагноз, облікову форму тощо. За межами уваги лікарів-психіатрів виявляється значна частина дітей і підлітків з донозологічними станами, які ускладнюють адаптацію дітей у соціумі, їх здатність виконувати вимоги освітньої програми. Охарактеризовано дефініції «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я», визначено зміст понять та запропоновано авторський підхід до розмежування цих понять і їх критеріїв. З'ясовано, що психічного здоров'я – це максимальний ступінь прояву індивідуальності особистості при адекватному рівні її адаптації (відсутності дезадаптації) до довкілля і відсутності психічних розладів. Зосереджено увагу на основних критеріях психічного здоров'я.

Проаналізовано погляди науковців щодо визначення терміну «психологічне здоров'я». Зазначено, що термін «психологічне здоров'я» відноситься до особистості в цілому, до проявів людського духу, що дозволяє відокремити психологічний аспект від медичного, соціологічного, філософського. Саме психологічне здоров'я робить особистість самодостатньою. Виокремлено та охарактеризовано критерії психологічного здоров'я. Схарактеризовано та проаналізовано чинники, що впливають на психологічне здоров'я дитини. Більшість з цих чинників носять соціально-психологічний, соціально-культурний та соціально-економічний характер. Зроблено висновок про те, що психологічне здоров'я безсумнівно пов'язано з психічним здоров'ям, саме останнє створює основу для здоров'я психологічного. Іншими словами, психічне здоров'я є видовим поняттям для розуміння психологічного здоров'я. Безумовно, найкращим профілактичним засобом дезадаптації є збереження психічного і психологічного здоров'я дітей, добрі стосунки батьків з дітьми, розуміння дорослими внутрішнього світу своєї дитини, її проблем і переживань, уміння поставити себе на місце своїх дітей.

Ключові слова: *психічне здоров'я, психологічне здоров'я, дезадаптація, критерії, чинники, норма, моніторинг, донозологічний стан.*

The article reveals the actual problem of determining the level of mental and psychological health of preschoolers and schoolchildren. It is noted that children whose status can be described as marginal in relation to norms and qualify as «not mentally ill, but psychologically no longer healthy» continue to remain out of sight and positive intervention nowadays. It is mentioned that traditional psychiatric service involves work only with the contingent having fixed medical «status» – diagnosis, account form, and the like. Outside the attention of doctors-psychiatrists remain significant number of children and adolescents with borderline states, which complicate the adaptation of children in the society, their ability to fulfil the requirements of the educational program. The definitions of «mental health», «psychological health» have

been characterized, the content of the concepts has been defined and the author's approach to the delimitation of these concepts and their criteria has been proposed. It has been found out that mental health is the maximum degree of personality display at the adequate level of its adaptation (lack of disadaptation) to the environment and the absence of mental disorders. The attention is focused on the main criteria of mental health.

The views of scientists on the definition of the term «psychological health» have been analyzed. It is determined that the term «psychological health» refers to the person as a whole, to manifestations of the human spirit, which allows separating the psychological aspect from the medical, sociological, and philosophical. It is psychological health that makes the person self-sufficient. The criteria for psychological health have been singled out and characterized. The factors influencing the child's psychological health have been characterized and analyzed. Most of these factors are of socio-psychological, socio-cultural and socio-economic character. The conclusion is made that psychological health is undoubtedly related to mental health, the latter forms the basis for the psychological health. In other words, mental health is a specific concept for understanding psychological health. Undoubtedly, the best preventive measure of disadaptation is the preservation of the mental and psychological health of children, good relations between parents and children, understanding by the adults inner world of their children, their problems and experiences, ability to put themselves in the place of their children.

Key words: mental health, psychological health, disadaptation, criteria, factors, norm, monitoring, borderline state.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У педагогічній, психологічній і медичній науках існує безліч понять, що дають можливість оцінити функції організму людини на всіх рівнях його організації, особливості розвитку особистості, специфіку її внутрішніх станів та адаптаційних (дезадаптаційних) процесів. Деадаптація – це порушення адаптації, пристосування організму до постійно мінливих умов зовнішнього чи внутрішнього середовища; стан динамічної невідповідності між живим організмом і зовнішнім середовищем, що призводить до порушення фізіологічного функціонування, зміни форм поведінки, розвитку патологічних процесів або повна невідповідність між організмом і зовнішніми умовами його існування несумісне з життєдіяльністю. Ступінь деадаптації характеризується рівнем дезорганізації функціональних систем організму. У залежності від характеру функціонування, виокремлюють дві форми деадаптації: непатологічну: підтримання гомеостазу можливо за режиму посиленого, але «нормального» фізіологічного функціонування; патологічну: підтримання гомеостазу можливо лише при переході до патологічного функціонування.

Аналіз досліджень і публікацій... Найбільш сутнісними, але в той же час, досить суперечливими, є дві дефініції – «психічне здоров'я» та «психологічне здоров'я». Сьогодні ще продовжують залишатися поза увагою і позитивним втручання діти, чий стан можна схарактеризувати як граничний щодо норми і кваліфікувати як «психічно не хворі, але психологічно вже не здорові». Зауважимо, що традиційний психіатричний сервіс передбачає роботу тільки з контингентом, що має фіксований медичний «статус» – діагноз, облікову форму тощо. За межами уваги лікарів-психіатрів виявляється значна частина дітей і підлітків з так званими донозологічними станами, які ускладнюють адаптацію дітей у соціумі, їх здатність виконувати вимоги освітньої програми, привносять значні внутрішні страждання [17, с. 9]. Визначення рівня психічного та психологічного здоров'я дошкільників і школярів має неабияке значення як для фахівців і батьків, які приймають рішення про своєчасну кваліфіковану допомогу дітям, так і для оцінки поширеності психічних розладів у дитячо-підліткової популяції.

Одним із способів оцінки психічного здоров'я дітей є моніторинг за допомогою систематичного і динамічного контролю низки психологічних, педагогічних, соціальних і медичних показників [15]. Психологічна служба закладу дошкільної освіти за умов правильної її організації здатна вести динамічне спостереження за дітьми, забезпечити раннє виявлення порушень психічного і психологічного здоров'я дітей, пов'язаних із деадаптацією дітей дошкільного віку, корекцію і профілактику здоров'я, а за необхідністю, залучаючи сили фахівців сфери охорони здоров'я.

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз дефініцій, що найбільш часто використовуються в суміжних науках – психології, педагогіці та медицині; визначення змісту понять та запропонування авторських підходів до розмежування цих понять і їх критеріїв.

Виклад основного матеріалу... Передусім визначимося з дефініцією здоров'я. У контексті нашого дослідження будемо використовувати тлумачення Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка запропонувала таке визначення: це – «...стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя» [3], отже, здоров'я – це комплексний, багатоаспектний феномен, що охоплює медичні, психологічні, педагогічні та інші аспекти.

У психології здоров'я багато авторів дотримуються системного підходу до його розгляду (О. С. Васильєва, Ф. Р. Філатов та ін.) [16]. У широкому значенні виокремлюють біологічний, психологічний, соціальний і духовний (ментальний) рівні функціонування здоров'я. Вивчаючи здоров'я людини, дослідники на біологічному рівні шукають механізми, що забезпечують його нормальну життєдіяльність; на психологічному рівні розглядають поняття «здорової особистості» та умов її формування; на соціальному рівні роблять акцент на повноцінному виконанні людиною своїх соціальних функцій; на духовному – гармонію тіла, душі та духу [5].

Розглянемо докладно ці дві суперечливі дефініції. Термін «психічне здоров'я» було введено ВООЗ у 1979 році. У США і Великобританії (і вцілому в англомовних публікаціях) словосполучення «mental health» позначає якісне виконання психічних функцій, результат продуктивної діяльності, встановлення відносин з іншими людьми, здатність адаптуватися до змін і справлятися з неприємностями. З раннього онтогенезу до пізніших періодів життя психічне здоров'я складає основу інтелектуальної діяльності та комунікативних навичок, навчання, емоційного зростання, стійкості і самоповаги. В інших визначеннях підкреслюється, що психічне здоров'я – це відносно стійкий стан буття, в якому індивід достатньо задоволений собою і відчуває інтерес до життя і самореалізації.

З точки зору багатьох авторів [8; 12; 14], психічне здоров'я є інтегральною характеристикою повноцінності психічного функціонування індивіда, що охоплює розуміння природи і механізмів його підтримання. Це власна життєздатність індивіда, адже основу психічного здоров'я становить повноцінний розвиток вищих психічних функцій, психічних процесів і механізмів на всіх етапах онтогенезу.

Поняття психічного здоров'я не може бути зведене тільки до поняття норми, тобто оптимуму функціонування та розвитку організму і особистості в цілому. Норма становить лише одну третину здоров'я. Розуміння психічного здоров'я також не може бути зведене лише до комфортності власного самопочуття (станом душевного благополуччя), тому що це відображає суб'єктивний підхід, а реальна клінічна практика заснована на суто об'єктивному підході.

Усі фізіологічні, психічні, емоційні, інтелектуальні та інші властивості дитини дошкільного віку перебувають у стадії розвитку та формування, що необхідно враховувати під час оцінки психічного здоров'я. Швидкий біологічний і психічний розвиток, характерний для дошкільного віку, робить дитину надзвичайно вразливою до впливу багаточисельних фізичних і психо-соціальних чинників навколишнього середовища [4; 6; 9 та ін]. Чинники зовнішнього середовища представлені макросередовищем – кліматичні і природні умови, техногенні забруднення повітря, води, ґрунту тощо, і мікросередовищем – шкідливі умови праці та навчання, погані матеріально-побутові умови, міграційні процеси тощо [1; 14]. Психічне здоров'я дітей настільки вразливе, що вплив одного з чинників викликає виражені клінічні прояви, оборотність яких залежить від віку дітей і тривалості впливу.

Інтеграція даних із суміжних наук до єдиного комплексу знань, розгляд його з позицій системного підходу, дозволяє нам визначати психічне здоров'я як багатовимірний феномен, що поєднує в собі різні компоненти і відбиває фундаментальні аспекти розвитку особистості.

Зазначимо, що в цьому контексті індивідуальність розглядається як комплексне поняття, що охоплює адекватні віку: емоційність – здатність адекватно виражати почуття і емоції в різних життєвих ситуаціях; інтелектуальність – процес вилучення, засвоєння інформації, уміння переробляти і використовувати її відповідно до отриманих знань; особистісні характеристики – процес усвідомлення себе як особистості, якій притаманне самовідчуття, самооцінка, самопізнання і самореалізація [13].

На основі досліджених у літературі численних визначень психічного здоров'я запропонуємо своє розуміння поняття психічного здоров'я – це максимальний ступінь прояву індивідуальності особистості при адекватному рівні її адаптації (відсутності дезадаптації) до довкілля і відсутності психічних розладів.

Основними критеріями психічного здоров'я (за визначенням ВООЗ) є: усвідомлення і відчуття безперервності, сталості та ідентичності свого фізичного і психічного «Я»; почуття сталості та ідентичності переживань в однотипних ситуаціях; критичність до своєї власної психічної діяльності та її результатів; відповідність психічних реакцій (адекватність) силі і частоті середовищних впливів, соціальним обставинам і ситуаціям; здатність керування поведінкою відповідно до соціальних норм, правил, законів; здатність планувати власну діяльність і реалізовувати її; здатність змінювати спосіб поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій і обставин [3].

На підставі зазначених критеріїв кожна обстежена дитина може відноситися до однієї з чотирьох груп психічного здоров'я:

I – абсолютно здорові і оптимально адаптовані;

II – здорові з напруженою адаптаційних процесів і легкими функціональними порушеннями (псіхоадаптаційний стан), що характеризуються «нормальними ситуаційними» реакціями; «мікросимптомами» і «моносимптомами», а також здорові з обтяженим анамнезом і ризиком розвитку нервово-психічних розладів;

III – зі значним напруженням адаптаційних процесів (псіхоезадаптаційний стан), що характеризуються відносно стабільним симптомокомплексом і супроводжується відносно стійкими (від півроку і більше) порушеннями в стані здоров'я доклінічного рівня;

IV – зі зривом адаптаційних механізмів – псіхоезадаптаційний стан клінічного рівня у вигляді невротичного, неврозоподобного, патохарактерологічного та інших варіантів [15, с. 53].

Проблема психологічного здоров'я є актуальною, розроблялась і розробляється низкою дослідників (В.О.Ананьєв, Б.С.Братусь, І.М.Гурвич, І.В.Дубровіна, О.М.Леонтьєв, О.В.Хухлаєва та ін.).

Поява терміну «психологічне здоров'я» пов'язана з розвитком гуманітарної методології пізнання людини. Цей термін фіксує два понятійних словосполучення: психологія людини і психологія здоров'я; це фундаментальні категорії для перспектив розвитку психології як науково-практичної дисципліни. І. В. Дубровіна визначає «психічне здоров'я» як нормальну роботу окремих психічних процесів і механізмів, а термін «психологічне здоров'я» відносить до особистості в цілому, до проявів людського духу, що дозволяє відокремити психологічний аспект від медичного, соціологічного, філософського. Саме психологічне здоров'я робить особистість самодостатньою [2].

На думку О. В. Хухлаєвої, розуміючи психологічне здоров'я як наявність динамічної рівноваги між індивідом і середовищем, слід вважати його критерієм гармонії між дитиною та соціумом. Науковцем виокремлюються такі рівні психологічного здоров'я: вищий – креативний, з наявністю стійкої адаптації та активним творчим ставленням до довкілля; дезадаптивний – діти з порушенням регулятивних процесів, з порушенням балансу «дитина-суспільство»; середній – адаптивний, на якому діти в цілому адаптовані до соціуму, але можуть проявляти ознаки дезадаптації в окремих сферах, підвищену тривожність [19].

Загалом, майже всі дослідники тождіжні в таких ключових позиціях: психологічне здоров'я – це стресостійкість, гармонія і духовність.

Критеріями психологічного здоров'я є: добре розвинена рефлексія, стресостійкість, уміння знаходити власні ресурси у важкій ситуації (І. В. Дубровіна), повнота емоційних і поведінкових виявів особистості (В. С. Хомік), опора на власну внутрішню сутність (F. Pearls), самоприйняття і вміння справлятися зі своїми емоційними труднощами без шкоди для оточуючих, «самооб'єктивність» як чітке уявлення про свої сильні та слабкі сторони, наявність системи цінностей, що містять головну мету та надають сенсу всьому, що робить людина (G.Allport).

Важливим критерієм психологічного здоров'я є характер і динаміка основних процесів, що визначають життя індивіда (Л. М. Аболін), зокрема, зміна його властивостей і особливостей на різних вікових етапах (К. А. Абульханова, Б. С. Братусь, С. Л. Рубінштейн та ін.).

Отже, психологічне здоров'я безсумнівно пов'язано з психічним здоров'ям, саме останнє створює основу для здоров'я психологічного. Іншими словами, психічне здоров'я є видовим поняттям для розуміння психологічного здоров'я.

У психологічній літературі достатньо глибоко проаналізовано чинники, що впливають на психологічне здоров'я дитини. Більшість з цих чинників носять соціально-психологічний, соціально-культурний та соціально-економічний характер [11, с. 124]. Коротко схарактеризуємо їх.

Соціально-культурний характер чинників, що несприятливо впливають на психологічне здоров'я, обумовлено прискоренням темпу сучасного життя, дефіцитом часу, недостатніми умовами для зняття емоційного напруження і для розслаблення. Наслідком цього є надмірна завантаженість батьків, їхня невротизація, поява безлічі особистісних проблем у поєднанні з недостатньою поінформованістю про шляхи вирішення внутрішньоособистісних конфліктів і про можливості психологічної та психотерапевтичної допомоги. Така особистісна дисгармонія батьків знаходить своє відбиття в розвитку дітей і негативний впливає на їхню психіку.

На емоційну атмосферу родини і на психологічний стан її членів впливають також соціально-економічний чинник, серед яких О. І. Захаров виокремлює такі: незадовільні житлово-побутові умови, зайнятість батьків, ранній вихід матері на роботу і перехід дитини до ясел-садочка.

Відвідування дітей у ранньому віці (до 3-х років) ЗДО або залучення няні для їхнього виховання є сильною психотравмальною подією, оскільки такі діти ще не готові до розлуки з матір'ю. У ситуації нормального емоційного спілкування дитини з матір'ю до трьох років у дітей виформовується почуття «Я», тобто сприйняття себе як окремого індивіда, поступово зменшується відчуття залежності від батьків. При частих і тривалих розлуках із матір'ю у дітей раннього віку наростає потреба в прихильності, що може призвести до появи невротичних реакцій. Лише наприкінці третього року життя в дитини з'являється бажання «розлучитися» з матір'ю і стати більш

незалежною. Крім того, у цьому віці вже виникає стійка потреба в спілкуванні з однолітками, у спільних іграх з іншими дітьми. Тому дитину у віці трьох років можна вести до закладу дошкільної освіти, не ризикуючи її психологічним здоров'ям [7; 8, с. 75]. Фахівці одностайні в думці, що суб'єктивний стан дитини має безпосередній зв'язок з навколишніми обставинами (О. С. Васильєва, О. І. Захаров, А. С. Співаковська та ін.) Ґрунтуючись на аналізі досліджень, проведених у різних країнах світу, експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) констатували, що порушення психологічного здоров'я набагато частіше відзначаються в дітей, які живуть в ситуації дисгармонійних відносин з дорослими. Ці ж дослідження виявили, що переважна частина порушень здоров'я в дитячому віці має дві характерні риси: по-перше, вони являють собою лише кількісні відхилення від нормального процесу психічного розвитку, по-друге, їх прояви можна розглядати як реакцію на психотравматичні ситуації [10].

До соціально-психологічних чинників, що впливають на психологічне здоров'я дітей, відносяться, перш за все, дисгармонія сімейних відносин і сімейного виховання або порушення у сфері дитячо-батьківських відносин. Проблемі подружніх і дитячо-батьківських відносин приділяється пильна увага як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Сучасними дослідниками виокремлюються причини і характер внутрішньосімейних конфліктів, розглядаються шляхи їх корекції тощо.

Висновки із даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок... Безумовно, найкращим профілактичним засобом дезадаптації є збереження психічного і психологічного здоров'я дітей, добрі стосунки батьків з дітьми, розуміння дорослими внутрішнього світу своєї дитини, її проблем і переживань, уміння поставити себе на місце своїх дітей. Перспективу подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо у з'ясуванні дезадаптаційних феноменів у дітей різних вікових категорій.

Список використаних джерел і літератури/References:

1. Васильєва О. С., Филатов Ф. Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки: учеб. пособие для студентов высших учеб. заведений. Москва: Академия, 2001. 352 с. / Vasil'eva O. S., Filatov F. R. *Psixologiya zdorov'ya cheloveka: e'talony, predstavleniya, ustanovki (Psychology of Person's Health: Etalons, Notions, Purposes)*, Moscow: Akademiya, 2001. 352 p. [in Russian].
2. Дубровина И. В. Психическое здоровье детей и подростков. Москва: Академия, 2000. 256 с. / Dubrovina I. V. *Psixicheskoe zdorov'e detej i podrostkov (Psychological Health of Children And Teenagers)*, Moscow: Akademiya, 2000. 256 p. [in Russian].
3. Европейская декларация по охране психического здоровья. Хельсинки, Финляндия. 12-15 января, 2005. – 11 с. / Evropejskaya deklaraciya po ohrane psixicheskogo zdorov'ya (*European Declaration on Protection of Psychological Health*), Xel'sinki. Finlyandiya. 12-15 yanvarya, 2005. 11 p. [in Russian].
4. Егорова Л. Х., Алешина И. Н. О важности сохранения психологического здоровья на разных этапах детского онтогенеза. *Психолого-педагогический журнал «Гаудеамус»*. 2006. Т. 1, № 9. С. 31–36. / Egorova L. X., Aleshina I. N. O vazhnosti soxraneniya psixologicheskogo zdorov'ya na raznyx e'tapax detskogo ontogeneza (*About the Importance of Preserving Psychological Health at Different Stages of Children's Ontogenesis*), *Psixholoho-pedahohycheskiy zhurnal «Haudeamus»*. 2006. Part. 1, Issue 9. P. 31–36. [in Russian].
5. Ермолаева М. В. Психология развивающей и коррекционной работы с дошкольниками: учеб.-метод. пособие. Москва: Изд-во Московского психолого-соц. института; Воронеж: Изд-во НПО МОДЭК, 2002. 176 с. / Ermolaeva M. V. *Psixologiya razvivayushhej i korrekcionnoj raboty s doshkol'nikami (Psychology of Developing and Correctional Work with Preschoolers)*, ucheb.-metod. posobie. Moscow: Izd-vo Moskovskogo psixologo-soc. instituta; Voronezh: Izd-vo NPO MODE'K, 2002. 176 p. [in Russian].
6. Захаренков В. В., Левина И. Л. Состояние психического здоровья и проблемы его мониторинга. *Сибирский педагогический журнал*. 2010. № 6. С. 90–98. / Zaharenkov V. V., Levina I. L. Sostoyanie psixicheskogo zdorov'ya i problemy ego monitoringa (*State of Psychological Health and Problems of its Monitoring*), *Sibirskij pedagogicheskij zhurnal*. 2010. Issue 6. P. 90–98. [in Russian].
7. Захаров А. И. Психотерапия неврозов у детей и подростков. Санкт-Петербург: КАРО, 2006. С. 21–89. / Zaharov A. I. *Psixoterapiya nevrozov u detej i podrostkov (Psychotherapy of Neuroses of Children and Teenagers)*. Sankt-Peterburg: KARO, 2006. P. 21–89. [in Russian].
8. Калитеевская Е. Р. Психическое здоровье как способ бытия в мире: от объяснения к переживанию. *Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии* / под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур. – М., 1997. – С. 223–230. / Kaliteevskaya E. R. Psixicheskoe zdorov'e kak sposob bytiya v mire: ot ob'yasneniya k perezhivaniyu (*Mental Health as a Means of Existence in the World: from Explanation to Experiencing*), *Psixologiya s chelovecheskim licom: gumanisticheskaya perspektiva v postsovetsoj psixologii*. Moscow, 1997. P. 223–230. [in Russian].
9. Карпов А. М. Вызовы эпохи охране психического здоровья. *Практическая медицина*. 2010. 41 (апрель). С. 6–10. / Karpov A. M. Vyzovy e'poxi ohrane psixicheskogo zdorov'ya (*Challenges of the Age to the Preserving of Mental Health*), *Prakticheskaya medicina*. 2010. 41 (aprel'). P. 6–10. [in Russian].
10. Контекст психического здоровья. Свод методических рекомендаций по вопросам политики и оказания услуг в области психического здоровья. Женева, 2003. 64 с. / Kontekst psixicheskogo zdorov'ya. Svod

metodicheskix rekomendacij po voprosam politiki i okazaniya uslug v oblasti psixicheskogo zdorov'ya (*Context of Mental Health*). Zheneva, 2003. 64 p. [in Russian].

11. Крищенко Е. П. Исследование проблемы субъекта в современной отечественной психологии. *Известия Южного федерального университета. Педагогические науки*. 2008. № 1–2. С. 175–185. / Krishhenko E. P. Issledovanie problemy sub'ekta v sovremennoj otechestvennoj psixologii. *Izvestiya Yuzhnogo federal'nogo universiteta (Study of the Problem of Subject in the Modern Domestic Psychology)*, *Izvestiya Yuzhnogo federal'nogo universiteta. Pedagogicheskie nauki*. 2008. Issue 1–2. P. 175–185. [in Russian].

12. Левина И. Л. Психическое здоровье учащихся общеобразовательных учреждений разного вида. *Бюллетень ВСНЦ СО РАМН*. 2002. № 6. Т. 1. С. 180–182. / Levina I. L. Psixicheskoe zdorov'e uchashhixsya obshheobrazovatel'nyx uchrezhdenij raznogo vida (*Mental Health of Students of General Educational Establishments of Different Kind*), *Byulleten' VSNC SO RAMN*. 2002. Issue 6. Part 1. P. 180–182. [in Russian].

13. Левина И. Л. Распространенность, типология, клиническая динамика и профилактика школьной дезадаптации: автореф. дисс. ... д-ра. м.н. Томск, 2003. 44 с. / Levina I. L. Rasprostranennost', tipologiya, klinicheskaya dinamika i profilaktika shkol'noj dezadaptacii (*Prevalence, Typology, Clinical Dynamics and Prevention of School Deadaptation*), avtoref. diss. ... d-ra. m.n. Tomsk, 2003. 44 p. [in Russian].

14. Лызь Н. А. О структуре психического здоровья человека (обзор исследований). *Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета*. 2004. Т. 41. № 6. С. 241–251. / Lyz' N. A. O strukture psixicheskogo zdorov'ya cheloveka (obzor issledovanij) (*About the Structure of Psychological Health of a Person (Review of the Researches)*), *Izvestiya Taganrogskogo gosudarstvennogo radiotexnicheskogo universiteta* 2004. Part 41, Issue 6. P. 241–251. [in Russian].

15. Мониторинг «Образование и здоровье» в системе управления качеством образования: моногр. / В. В. Захаренков, И. В. Виблая, А. М. Олещенко, И. Л. Левина. Новокузнецк, 2010. 144 с. / Zaharenkov V. V., Viblaya I. V., Oleshhenko A. M., Levina I. L. Monitoring «Образование и здорov'e» v sisteme upravleniya kachestvom obrazovaniya (*Monitoring «Education and Health» in the System of Management of Education Quality*), Novokuzneck, 2010. 144 p. [in Russian].

16. Никифоров Г. С. Психология здоровья: учеб. для ВУЗов. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 607 с. / Nikiforov G. S. Psixologiya zdorov'ya (*Psychology of Health*), Sankt-Peterburg: Piter, 2003. 607 p. [in Russian].

17. Слободская Е. Р. Психическое здоровье детей и подростков: распространенность отклонений и факторы риска и защиты. *Вопр. психического здоровья детей и подростков*. 2008. № 2 (8). С. 8–20. / Slobodskaya E. R. Psixicheskoe zdorov'e detej i podrostkov: rasprostranennost' otklonenij i faktory riska i zashhity (*Mental Health of Children and Teenagers: Prevalence of Deviations and Hazards and Protection*), *Vopr. psixicheskogo zdorov'ya detej i podrostkov*. 2008. Issue 2 (8). P. 8–20. [in Russian].

18. Спиваковская А. С. Психотерапия: игра, детство, семья. Москва: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. Т. 2 464 с. / Spivakovskaya A. S. Psixoterapiya: igra, detstvo, sem'ya (*Psychotherapy: Game, Childhood, Family*). Moskva: ООО Aprel' Press, ЗАО Izd-vo E'KSMO-Press, 2000. Part 2. 464 p. [in Russian].

19. Хухлаева О. В. Маленькие игры в большое счастье. Как сохранить психическое здоровье дошкольника. Москва: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. 224 с. / Huxlaeva O. V. Malen'kie igry v bol'shoe schast'e. Kak soxranit' psixicheskoe zdorov'e doskol'nika (*Small Games of Great Happiness. How to Preserve Mental Health of a Preschooler*), Moscow: Aprel' Press, Izd-vo E'KSMO-Press, 2001. 224 p. [in Russian].

Дата надходження статті: «18» жовтня 2017 р.

Стаття прийнята до друку: «20» листопада 2017 р.

Рецензенти:

Галус О. – доктор педагогічних наук, професор

Чайка В. – доктор педагогічних наук, професор

Зданевич Лариса – завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор, e-mail: larisazdan@ukr.net

Zdanevych Larysa – head of the department of pre-school pedagogy, psychology and professional methods of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, doctor of pedagogical sciences, professor, e-mail: larisazdan@ukr.net

Крутії Катерина – професор кафедри педагогіки та методики початкової і дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор педагогічних наук, професор, e-mail: katerina.krutii@gmail.com

Krutii Kateryna – professor of the department of pedagogy and methods of primary and pre-school education of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, doctor of pedagogical sciences, professor, e-mail: katerina.krutii@gmail.com

Цитуйте цю статтю як:

Зданевич Л., Крутії К. Характеристика причин та аналіз чинників, що впливають на психічне і психологічне здоров'я дитини. *Педагогічний дискурс*. 2017. Вип. 23. С. 62–67.

Cite this article as:

Zdanevych L., Krutii K. Characteristics of Causes and Analysis of Factors Affecting Mental and Psychological Health of a Child. *Pedagogical Discourse*. 2017. Issue 23. pp. 62–67.